

POZICIJA JUGOSLOVENSKE MUSLIMANSKE ORGANIZACIJE U TOKU PRIPREMA ZA FORMIRANJE KOALICIONE VLADE STOJADINOVIĆ- -KOROŠEC-SPAHO (OD 5. MAJA DO 24. JUNA 1935.)*

Fikret KARČIĆ

UDK 329.3:28](497.1):94(497.6)" 1918/1929"
DOI: 10.26340/muallim.v18i71.1603

SAŽETAK: Ovaj članak je seminarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu, Univerziteta u Beogradu, u aprilu 1981. godine. Sada se objavljuje kao prilog bez ikakvih intervencija da bude svjedočanstvo o istraživanju ovog fenomena od jednog mladog istraživača u doba socijalističke Jugoslavije. U ovom radu autor predstavlja JMO i njene aktivnosti u sklopu građanske opozicije pred parlamentarne izbore 5. maja 1935. godine, učešće na izborima, angažman u pregovorima za formiranje koalicione vlade, razloge koji su opredijelili vođstvo ove političke stranke da donese odluku o ulasku u vladu, te posljedice ovog koraka, kako po vođstvo tako i političke pristalice. U vrijeme kada je nastao rad je pisan na osnovu neobjavljenog arhivskog materijala, memoarske literature, naučnih i publicističkih radova i pisanje dnevne štampe.

Ključne riječi: JMO, Šestojanuarska diktatura, dr Mehmed Spaho, petomajski izbori iz 1935, koaliciona vlada Stojadinović-Korošec-Spaho

Jugoslovenske muslimanska organizacija (JMO) nije bila predmet posebnog interesovanja naše historiografije, sve do pojave studije dr Atifa Purivatre¹ i pored toga što je bila politički reprezent bosansko-hercegovačkih Muslimana u periodu između dva rata i u tadašnjim političkim odnosima, vrlo često, igrala ulogu koja

je uveliko prelazila njenu faktičku snagu izraženu brojem glasača ili poslaničkih mandata. U ovoj studiji analizirana je aktivnost JMO u jednoj etapi razvoja jugoslovenske građanske države (1918-1929), dok je dalji politički život ove organizacije ostao bez monografske obrade, dotican fragmentarno u postojećoj literaturi u vezi sa razmatranjem

pojedinih političkih događaja ili aktivnosti političkih stranaka.

Polazeći od značaja koji istraživanje JMO ima za sagledavanje građanske komponente u političkom životu Muslimana između dva rata, kao jedne etape u nacionalnom razvitku ovog naroda, za upoznavanje političkog života u Bosni i Hercegovini a time i u tadašnjoj jugoslovenskoj državi,

* Ovaj članak je seminarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu, Univerziteta u

Beogradu, u aprilu 1981. godine. Rad je bio zagubljen i zalaganjem gospođe

Amele Lepir pronađen je u arhivi Gazi Husrev-begove biblioteke.

ovaj rad predstavlja pokušaj upoznavanja gotovo najvažnijeg momenta u historiji ove organizacije, nakon njene formalne zabrane od šestojanuarskog režima. Tako će se ukazati na mjesto JMO u sklopu građanske opozicije pred parlamentarne izbore 5. maja 1935. godine, učešće na izborima, angažman u pregovorima za formiranje koalicione vlade, razloge koji su opredijelili vođstvo ove političke stranke da donese odluku o ulasku u vladu, te posljedice ovog koraka, kako po vođstvo tako i političke pristalice.

Rad je pisan na osnovu neobjavljenog arhivskog materijala, memoarske literature, naučnih i publicističkih radova i pisanje dnevne štampe.

JMO pred parlamentarnim izborima

Prethodno bi se moglo postaviti pitanje da li se u ovo vrijeme može govoriti o Jugoslovenskoj muslimanskoj organizaciji, pošto je neposredno po proklamaciji šestojanuarske diktature i na nju primijenjen član 3. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, te da li bi s obzirom na to bilo ispravnije govoriti o "političkoj grupi" ili "političkim pristalicama" dr. Mehmeda Spahe. Odgovarajući na ovo pitanje možemo na prvom mjestu konstatovati da se zabrana jedne političke partije od strane određenog režima odnosi na zabranu javnog postojanja i legalne djelatnosti njenih organa, te ne dovodi samim tim do ukidanja političke povezanosti sa istom političkom ideologijom. Tako je i zabrana JMO dovela do rasturanja njenih, statutom predviđenih organa, ali je vođstvo, oko koga se već ranije u znatnoj mjeri koncentrisala faktička moć, pokušavalo razviti izvjestan politički rad kroz Kulturno-prosvjetno društvo "Narodna uzdanica", lične kontakte sa stranačkim članstvom ili davanjem političkih izjava (tzv. Spahine punktacije 1933.)² Kroz sve ove aktivnosti vidljivo je nastupanje sa programskih koncepcija JMO, na tome se bazirala i politička podrška muslimanskih birača a odstupanje od programa bilo je razlog za kritiku

vođstva. Dajući svim ovim momentima prednost nad formalno-pravnim elementom zabrane, i u ovom periodu ćemo govoriti o Jugoslovenskog muslimanskoj organizaciji.

Raspisivanje parlamentarnih izbora JMO je dočekala na poziciji bliskoj tzv. radikalima oko Glavnog odbora i vođstvu Slovenske ljudske stranke (SLS) s obzirom na političke stavove o najvažnijim problemima zemlje i načinu njihovih rješavanja. Drugu skupinu među građanskom opozicijom činila je Seljačko-demokratska koalicija (SDK) sa demokratima i zemljoradnicima.³ Pred ovu, vanparlamentarnu opoziciju postavilo se pitanje učestvovanja na izborima, a u slučaju pozitivnog odgovora i pitanje izbornih kombinacija. Apstinenciju bi bilo teško pravdati s obzirom na činjenicu da je kod stranačkih pristalica raslo nezadovoljstvo zbog pasivnosti vođstva. S druge strane, zbog opozicionog stava prema šestojanuarskom režimu, ugled ovih stranaka bio je porastao u očima masa, pa je to bio politički kapital koji bi se kroz izborni uspjeh mogao dobro iskoristiti.

Vođstvima formalno zabranjenih građanskih stranaka bilo je jasno da bi se strogim izbornim propisima (Zakon o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu od 10. IX 1931. sa izmjenama od 24. III 1933.) u pogledu podnošenja zemaljske kandidatske liste moglo udovoljiti samo zajedničkim istupom. U tom smislu je demokratsko-zemljoradničko vođstvo (Ljuba Davidović i Jovan Jovanović) pokrenulo inicijativu za izbornu saradnju sa SDK i dr. Vladimirom Mačekom kao nosiocem zemaljske izborne liste. Inicijativa je preduzeta bez konsultovanja sa radikalskim Glavnim odborom i vođstvima SLS i JMO, što se tumači kao revanš za držanje ove grupacije prilikom formiranja vlade Bogoljuba Jevtića.⁴ Na taj način vođstva ovih političkih stranaka su dovedena u situaciju da se pridruže izbornom sporazumu ili ne. Međutim, kada se Meček opredjelio za saradnju sa srbijanskom opozicijom, nastojao je da izborni blok bude što

širi. Poručivao je Davidoviću i Jovanoviću da se za izbornu saradnju nastoje pridobiti Antona Korošeca i Mehmeda Spahu te, eventualno od radikala Miloša-Mišu Trifunovića, imajući na umu efekat koji bi za izborni uspjeh imalo priključivanje najjače slovenačke i muslimanske političke organizacije.

O ovom pitanju su u toku februara 1935. vođeni razgovori između vođstava spomenutih političkih stranaka. Ispred vođstva JMO u razgovorima sa Ljubom Davidovićem i Jovanom Jovanovićem učestvovali su dr. Šefkija Behmen i Halidbeg Hrasnica. Nakon što su radikali i SLS odbili aranžman sa Udruženom opozicijom uz motivaciju "da je prerano ići sa Mačekom", predlagali su formiranje posebne izborne liste kojoj bi se pridružila JMO. Vođstvo JMO nije prihvatilo ovaj prijedlog pošto, prema njihovoj ocjeni, takva kombinacija nije pružala izgleda za uspjeh. Stoga su predložili apstinenciju svih predšestojanuarskih stranaka, a kada se to nije moglo postići odlučili su da se priključe Udruženoj opoziciji.

Odluka o tome donijeta je 12. III 1935. na sastanku kome su prisustvovali pored Mehmeda Spahe i Šefkija Behmen, Halidbeg Hrasnica, Ismetbeg Gavrankapetanović, Edhem Mulabdić, Edhem Bičakčić i Uzeiraga Hadžihasanovića. Na ovom sastanku koji je održan u stanu ljekara Vejsila Bičakčića u Sarajevu, zaključeno je da se ide na izbore sa Mačekom i opozicijom nakon procjene "da će opozicija na izborima imati većinu te da Jevtićeva vlada ne predstavlja nikakav autoritet u narodu."⁵ O ovoj odluci Mehmed Spaho je istog dana pismom obavijestio Jovana Jovanovića.⁶

Na ovakav korak vođstvo JMO se odlučilo znajući da političke pristalice ne bi odobrile izbornu pasivnost, pošto su kao pristalice jedne zabranjene, opozicione stranke trpjele pritisak i samovolje vlasti.⁷ Osim toga, smatrali su da bi se u slučaju apstinencije veliki dio muslimanskih birača opredijelio za listu Vladimira Mačeka, te bi bila

razbijena kompaktnost muslimanskih redova neophodna za ulazak u političke kombinacije nakon izbora.⁸

Udružena opozicija je na izbore izašla bez jedinstvenog političkog programa, čineći tehničku izboru kombinaciju različitih političkih stranaka ujedinjenih oko jednog, u tom momentu zajedničkog interesa: istupa protiv vlade Bogoljuba Jevtića i njegove izborne liste.

JMO na izborima 5. maja 1935. godine

Nakon odluke o pristupanju Udruženoj opoziciji vođstvo JMO je započelo pripreme za izlazak na izbore, raspisane zbog potrebe vladajućih krugova da se obavijeste o političkom raspoloženju stanovništva i stvore utisak da ne žele saradivati sa Narodnom skupštinom za čije se članstvo držalo da je više imenovano nego izabrano. Vlada Bogoljuba Jevtića, nosioca zemaljske liste već kompromitovane Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), prišla je izborima sa prednošću koju su u političkoj praksi predratne Jugoslavije imale vlade koje provode izbore. Ta prednost se manifestovala kroz stavljanje državnog finansijskog, policijskog, propagandnog i drugog potencijala u funkciju podrške partiji na vlasti. Koristeći na taj način državni aparat i razna prorežimska udruženja, vlada je na različite načine onemogućavala predizborne aktivnosti opozicije pa tako i JMO.

U Sarajevu je Edhem Bičakčić, jedan od ljudi oko vođstva ove partije, najavio politički zbor za zemaljsku listu Vladimira Mačeka na dan 28. IV 1935. Zbor je zabranjen a političke pristalice su se, i pored toga, okupile na zborištu. Rastjerani su intervencijom policijskih organa.⁹

Ragib Čapljić, sreski kandidat iz redova JMO na listi Udružene opozicije, kažnjen je od strane Sreskog načelstva u Rogatici zbog održavanja konferencije s političkim pristalicama, a zbog govora i izdavanja letaka, čija sadržina je ocijenjena kao ilegalna, optužen po Zakonu o zaštiti javne

bezbjednosti i poretka u državi i pritvoren od sreskog suda u istom mjestu.¹⁰

Na liniji suzbijanja aktivnosti opozicije bila je i djelatnost Sreskog načelstva u Visokom, koje je stalnom akcijom onemogućavalo kontakt prvaka JMO Šefkije Behmena sa političkim pristalicama, posebno u prostorijama Muslimanske čitaonice.¹¹

U Travniku je "blagovremenom intervencijom" sreskog načelnika i podređenih mu organa ometan svaki javni zbor opozicionog kandidata Hamida Kurbegovića, bivšeg narodnog poslanika JMO, i njegovog zamjenika Džulabić Mahmuta, zemljoradnika iz Mosora.¹²

U ovakvim uslovima vođstvo JMO je potenciralo lične kontakte sa stranačkim pouzanicima, uglednijim ljudima u pojedinim mjestima, koji su agitovali govorom ili širenjem letaka pisanih u formi poruke političkim prijateljima.

Državni organi su tako zapazili agitovanje pristalica JMO u Visokom "od uha do uha", bez konkretnih dokaza, "jer se vrši vrlo oprezno, ali se to ipak oseća."¹³ Diskretna agitacija je zapažena i u Čajniču, gdje je "sa zadovoljstvom primljena od muslimanskog stanovništva".¹⁴

Agitatori JMO su, koristeći nepovoljan društveni položaj Muslimana i ugrožavanje njihovog kulturnog identiteta u tadašnjoj državi, nastupali često demagoški, s vjerskim parolama ili koristeći vjerske službenike (hodže, mualime, muderise i druge) i vjerske institucije (vakufe, medrese). Tako Sresko načelstvo u Višegradu izvještava Kraljevsku bansku upravu u Sarajevu da se "agituje kroz sela pomoću hodža i to od uha do uha, pod lozinkom 'za Spahu' a dr Maček se i ne spominje."¹⁵

Pored toga šireni su leci potpisani od Spahe ili Šefkije Behmena. Zbog posjedovanja takvih letaka Mujaga Tafro, bivši predsjednik opštine iz Foče je intervencijom vlasti udaljen sa područja Sreske ispostave u Goraždu.¹⁶ Balić Isan iz Drinska kod Višegrada kažnjen je od sreskog načelstva sa dvadeset dana zatvora zbog posjedovanja letaka od Šefkije Behmena.¹⁷

Pod ovakvim okolnostima JMO je izašla na izbore 5. maja.

U toku samih izbora vladin mehanizam pritiska, pod direktnim nadzorom ministra unutrašnjih poslova Velimira-Velje Popovića, imao je zadatak da preko biračkih odbora vrši falsifikovanje izbornih zapisnika, prebrojavanje glasova i sve drugo što bi moglo dovesti do pobjede vladine kandidatske liste.

Pristalice JMO, opredjeljujući se za listu Udružene opozicije, našle su se na udaru vladine politike pritiska i zloupotreba, pa je na nekim biračkim mjestima u Bosni i Hercegovini došlo do protesta i nereda.

U srezu Čajniče masa od 300-400 ljudi krenula je sa glasačkog mjesta Miljeno prema sjedištu sreskog načelstva uzvikujući parole: "Živio Maček, Živio Spaho, Živio Gavrankapetanović, Živjela Opozicija, Dolje vlada, Dolje policija" sa zahtjevima za smjenjivanje žandarmske patrola na dva glasačka mjesta zbog tuče glasača i ometanja glasanja, te produženje glasanja nakon određenog vremena dok svi ne glasaju. Saznavši to, sreski načelnik je zatražio pomoć vojnog garnizona u Goraždu, koja je ubrzo i upućena. U međuvremenu postignut je sporazum da se vrijeme glasanja produži a ispred načelstva je upućen činovnik da izvidi situaciju na glasačkim mjestima. Navodno je ustanovljeno da maltretiranja glasača nije bilo. Masa je napustila Čajniče, tako da nije bilo potrebe da vojska interveniše.¹⁸ Povodom ovih nemira, lica koja su označena kao podstrekači, uglavnom pristalice JMO, gonjeni su prekršajem i krivično.^{18a}

Na dan izbora na glasačkom mjestu Bučići, srez Travnik, predsjednik biračkog odbora je smijenio Torlić Muharema, člana tog odbora i čuvara kutije opozicionog kandidata Hamida Kurbegovića. Nakon toga je grupa od 40-50 seljaka ogorčeno protestovala protiv biračkog odbora tražeći da izađe sa izbornim materijalom napolje da mogu svi kontrolisati njegov rad. Zahtjevali su da predsjednik opštine ne smije biti kod biračkog odbora i vršiti pritisak na tok izbora. Kada su

ovi zahtjevi odbijeni, masa je navalila na zgradu u kojoj su izbori provodeći i polupala prozore. Žandarmi su zaustavili napad pucanjem u vazduh a birački odbor se povukao sa izbornim materijalom. Izbori su zakazani ponovo za 12. maj a krivci predati državnom tužilaštvu na postupak.¹⁹

Premda su izbori u cijeloj zemlji provodeći pod ovakvim ili još težim okolnostima, ipak je lista Udružene opozicije, prema službenim podacima, dobila 37,36% naprema 60,64% glasova koliko je dobila lista Bogoljuba Jevtića. Lista "staroradikala", sa bivšim ministrom unutrašnjih poslova Božidarom-Božom Maksimovićem kao nosiocem, dobila je 1,16% a lista Dimitrija Ljotića 0,84% glasova, pa njihovi nosioci u budućim političkim kombinacijama nisu predstavljali značajnije političke faktore.²⁰

Većina muslimanskog stanovništva glasala je za listu Udružene opozicije. Premda se ne raspolaže sa preciznim podacima (zbog toga što je JMO nastupila sa drugim opozicionim partijama, pa su pristalice tih partija glasale za predstavnika JMO-kandidata na izbornoj listi Udružene opozicije ili obratno), može se konstatovati da je JMO i u ovoj prilici nastupila kao reprezent Muslimana, koji su u uslovima pritiska i ugroženosti bili u znatnoj mjeri politički homogeni.²¹

Manji dio Muslimana glasao je za vladinu listu, uglavnom iz ličnog interesa (državni službenici i slično) a bilo je i onih "koji su u velikosrpskoj politici tražili rješenje muslimanskog pitanja" kao što je dr Avdo Hasanbegović i drugi.²²

Zapažanja državnih organa o provođenju izbora svjedoče o privrženosti muslimanskih masa JMO, posebno o povjerenju u njenog vođu Mehmeda Spahu. U uslovima zabrane stranke, kada nije postojala ni funkcionisala organizacija stranke predviđena njenim statutom, većina stranačkih pristalica, bez dovoljno izgrađenih političkih kriterija, vezivala je svoje povjerenje za Spahinu ličnost, očekujući da će on biti tumač i branilac njihovih interesa.

Sreski načelnik iz Visokog u tromjesečnom izvještaju o političkoj situaciji upućenom Kraljevskoj banskoj upravi iznosi: "Veliko poverenje u dra Spahu izvelo ih je (Muslimane – primjedba moja) na izbore kao glasače dra Mačeka."²³ Sreski načelnik iz Fojnice u svom izvještaju kaže: "U ovom srezu pobjedila je lista g.dr Mačeka (poslanički kandidat g.dr Niko Ljubičić iz Travnika) koji je ovde istupio udružen sa g.dr Spahom, čime mu je uspeh već unapred bio garantovan, jer već ime g.dr Spahe ima magičnu moć kod muslimanskih masa."²⁴ Sreski načelnik iz Vlasenice ističe: "Među muslimanima koji su glasali za dr Tupanjinu, a tih je bilo 2000, otvoreno žale što nisu glasali za kandidata dr Bilića, a naročito od onog časa kada su nedavno – pre nove Vlade – videli da su dr Spaho i dr Bilić u istom autu (dr Bilića svojine) doputovali iz Beograda, odnosno proputovali za Sarajevo".²⁵

Broj glasova koje su dobili poslanički kandidati iz redova JMO nije srazmjernan broju dobivenih poslaničkih mandata, pošto su odredbe izbornog zakona forsirale zemaljsku listu koja na izborima dobije najveći broj glasova. Ta lista dobiva 3/5 svih poslaničkih mandata ima pravo na razdiobu preostalih 2/5, pri čemu su iz tog ostatka dobivali mandate sreski kandidati te liste srazmjerno broju dobivenih glasova a nakon toga sreski kandidati ostalih zemaljskih lista.²⁶ Tako se desilo da poslanički mandat nije dobio Mehmed Spaho, koji je u Tuzli dobio 12 118 glasova, već je u Skupštinu ušao dr Avdo Hasanbegović, koji je bio kandidovan na vladinoj listi i dobio svega 9770 glasova.²⁷ Takvim sistemom raspodjela poslaničkih mandata vladine lista je dobila 303 mandata a lista Udružene opozicije 67 mandata uključujući i nosioce.

Iz redova JMO poslaničke mandate su dobili: Ismetbeg Gavrankapetanović (Čajniče), Alija Kadić (Konjic), Husein Čumavić (Zvornik), Osman Muradbegović (Maglaj), Abdulah

Ibrahimpašić (Bihać), Džaferbeg Kulenović (Žepče), Ragib Čapljić (Rogatica) i Nurija Pozderac (Cazin).

Od petomajskih izbora do pada vlade Bogoljuba Jevtića

I pored nominalne izborne pobjede, pozicije vlade Bogoljuba Jevtića nisu nimalo ojačane. Naprotiv, nakon izbora došlo je do još jačeg zaoštavanja društvenih i političkih protivrječnosti, pri čemu je vlada sa krajnjom brutalnošću upotrebljavala državni aparat protiv svih opozicionih političkih snaga. Tako su se i pristalice JMO našle na udaru vladinog nasilja o čemu svjedoče i akcije što su ih preduzimali prvaci ove stranke.

Mehmed Spaho je uputio žalbu ministru dvora Milanu Antiću u kojoj je iznio da policijska vlast, nakon izbora, drži u pritvoru veliki broj građana u Foči, Goraždu, Visokom i Tuzli i zamolio da se "prenese na najviše mjesto preponizna molba da se ovi građani oslobode".²⁸ Iz odgovora koji su državni organi uprave uputili Ministarstvu unutrašnjih poslova preko Kraljevske banske uprave Drinske banovine, vidi se da je više pristalica JMO kažnjeno zatvorom zbog držanja dogovora bez odobrenja, agitacije za opoziciju, rasturanja letaka, navodnog provociranja na biralištima i slično.²⁹ Osim toga, Spaho je uputio predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova u kojoj navodi kako iz mnogih krajeva dobiva žalbe na postupke organa vlasti prema njegovim pristalicama. Tako navodi da u Knežini, srez vlasenički, žandarmerijski narednik Mehmed Mujanović napada i bije seljake koji su glasali za opozicionu listu. U drugim mjestima žandarmi obilaze po selima i zbog sitnih neurednosti prijavljuju policijskim vlastima seljake koji su glasali za opozicione kandidate. U Travniku su neki žandarmi psovali majku svima koji su glasali za Spahu. Zlostavljanje seljaka od žandarma bilo je i u Duborovniku, srez Bosanska Krupa.³⁰ U postupku povodom ove predstavke, prema raspoloživim dokumentima, vidi se da je Sresko načelstvo u Travniku negiralo

navode Mehmeda Spahe istakavši da žandarmi rade “strogo po zakonu, nepristrano i objektivno”.³¹ S druge strane, Sresko načelstvo u Vlasenici potvrdilo je nepravilnosti u službi, zlostavljanje građana i upotrebu nepristojnih riječi (šamaranje i psovanje uz provokacije “Sad neka ti pomaže Maček i Spaho“) od strane kaplara Mujanović Mehmeda čiji je slučaj prosljeđen njegovim starješinama na dalji postupak.³²

Jedan drugi prvak JMO, Ismetbeg Gavrankapetanović, iznio je u predstavi Ministarstvu unutrašnjih poslova da su policijske vlasti u srezu čajničkom i fočanskom oduzele nakon izbora oružje biračima koji nisu htjeli glasati za vladinu listu i pored toga što su imali uredne oružane listove.³³ Povodom ove predstavke sreski načelnik iz Čajniča je potvrdio da je bilo oduzimanja oružja stanovništvu, ali da on, pošto u to vrijeme nije bilo na dužnosti u tom srezu, ne zna za razloga takvog oduzimanja.³⁴

Ovakvi postupci prema opoziciji, koji su u nekim krajevima Jugoslavije imali mnogo drastičniji vid, doveli su do oštrog reagovanja udruženih opozicionih stranaka. Protest protiv izbornih nasilja i falsifikata, raspodjele mandata i poslijeizbornog pritiska izražen je kroz načelan sporazum o odbijanju učešća u radu novoizabrane Narodne skupštine, postignut između vođstva SDK i demokrata i zemljoradnika. Ova zajednička rezolucija, koju su potpisali Ljuba Davidović, Vladimir Maček, Jovan Jovanković i Vječeslav Vilder (u ime Svetozara Pribičevića), objavljena je 30. V 1935. godine.³⁵

Mehmed Spaho nije potpisao ovu rezoluciju, niti je i jedan predstavnik JMO prisustvovao sastancima koji su joj prethodili, pa je to posebno komentarisano u beogradskim krugovima.³⁶ Vođstvo JMO je zauzelo stav iščekivanja i nije željelo da javnim deklarisanjem remeti kombinacije koje su bile u toku. Vođstvo se faktički, bar za izvjesno vrijeme, pridružilo stavu udruženih opozicionih stranaka, te poslanici iz njenih redova nisu uputili svoja izborna

punomoćja na verifikaciju. Izuzetno je postupio Abdulah Ibrahimpašić koji je 5. juna sam otišao u Narodnu skupštinu, nakon čega je isključen iz JMO.³⁷ Odbijanjem da učestvuju u radu Skupštine, poslanici iz redova opozicionih stranaka navukli su na sebe žestoke napada vladi bliskih političara. Na drugoj sjednici Skupštine 14. juna, nakon izvještaja Verifikacionog odbora, ministar unutrašnjih poslova Velimir Popović je napao Udruženu opoziciju koja je, po njegovim navodima, prevodila veliki teror i iskoristila preveliku toleranciju vlade prema opozicionim listama uopšte. U tom kontekstu on je napao i Mehmeda Spahu, optuživši ga da se koristio vjerskim parolama koje su djelotvorne kod pobožnog muslimanskog svijeta, kao što su poziv na odbranu islama od pravoslavlja iz Beograda, iznošenje da će, u slučaju pobjede vladine liste, Muslimanke morati skinuti feredže i slično. Napao je i zalaganje za autonomiju Bosne i Hercegovine.³⁸

Sa istih pozicija JMO je napao i Mustafa Mulalić, poslanik JNS izabran u srezu Gračanica. Pošto je apstinenciju od rada Skupštine označio kao napad na narodno jedinstvo, Mulalić je za JMO, označivši je kao “frankovački deklarisanu spahinovštinu”, iznio kako stoji na putu “duhovnog i nacionalnog amalgamisanja” Muslimana i predstavlja “zločin protiv jugoslovenstva” (što se bori protiv nacionalnog osvješćivanja Muslimana koje je on vidio u opredjeljenju za integralno jugoslovenstvo) i “zločin protiv kulture” (što Muslimane drži u vjerskom sljepilu). Ističući da JMO nije učinila ništa za materijalni napredak Muslimana, da je upropastila pitanja agrara a političke uspjehe koristilo vođstvo oko Spahe povezano rodbinskim vezama (akreba medžlis) za lično bogaćenje, Mulalić je povezo Muslimane na borbu protiv “spahinovštine”, izazivši nadu da će joj brzo vidjeti kraj.³⁹ Ovaj govor je kasnije štampan kao posebna brošura, čije je rasturanje pokušano preko podružnih organa kulturno-prosvjetnog društva “Gajret”. Međutim, sadržina

govora naišla je na žestoku osudu u muslimanskoj javnosti (u Trebinju i Vlasenici je javno spaljivana uz manifestacije podrške Mehmedu Spahi), pa se i sam Glavni odbor “Gajreta”, čiji je Mulalić bio član, morao od toga ograditi.⁴⁰ Što se tiče prognoza o bliskom kraju JMO, Mulalića su ubrzo demantovali događaji.

Postupci Bogoljuba Jevtića i njegovih agitatora, posebno prilikom debate u Skupštini (govor poslanika Banića, nazivanje Mačeka separatistom i pomagačem atentatora) onemogućili su objedinjavanje građanskih političkih snaga. To je u krugovima oko kneza Pavla uzeto kao povod za odbacivanje čovjeka kome se do tada službeno pridavao značaj izvršitelja političke oporuke kralja Aleksandra.⁴¹ S obzirom na tu okolnost, uklanjanje je izvršeno na krajnje bezobziran način.

Prilikom popune vlade, pošto je ministar prosvjete Stevan Ćirić izabran za predsjednika Skupštine, ministar finansija dr Milan Stojadinović je, po nalogu kneza Pavla, predložio ostavku cijele vlade. S ovim prijedlogom su se saglasili ministri Marko Kožul, Milan Vrbanić i Ljudevit Auer a pridružio im se, po dogovoru sa knezom-namjesnikom, ministar vojske i mornarice Petar Živković.⁴² Tako je 20. juna Jevtićeva vlada podnijela ostavku Kraljevskom namjesništvu “da bi se Kruni pružila mogućnost procjene parlamentarne situacije radi shodnih odluka”.⁴³ Na večer 23. juna zvanično je objavljeno da je, nakon završetka konsultacija u Dvoru, mandat za obrazovanje vlade povjeren Milanu Stojadinoviću.⁴⁴ Sutradan je mandator za sastav nove vlade započeo razgovore sa predstavnicima političkih partija i grupa da bi istog dana podnio listu ministra Namjesništvu koje ju je i usvojilo.⁴⁵

Obrazovanje koalicione vlade

U vladi Milana Stojadinovića bili su zastupljeni radikali oko Glavnog odbora, vođstvo SLS i JMO – kao osovina, dok su ministri, raniji disidenti iz HSS, odnosno iz redova

JNS i Demokratske stranke, doprinosili utisku vlade stranačke koncentracije izvan koje je i dalje stajala Udružena opozicija.

Pri samoj smjeni vlade uočava se, pored bezobzirnosti dvorskog vrha, kratak period (4 dana) u kome je došlo do obrazovanja vlade Stojadinović-Korošec-Spaho. Sam Stojadinović to objašnjava navodom da su razgovoru za ovu promjenu započeli još dok je bio ministar u Jevtićevoj vladi.⁴⁶ On je tada postao ministar finansija po želji kneza Pavla, najuticajnije ličnosti na dvoru nakon marsejskog atentata, kome se učinio kao napogodnija ličnost za provođenje njegove političke linije. Na unutrašnjem političkom planu, knez je bio zainteresovan za zblizavanje građanskih političkih snaga, smirivanje zategnutosti i sprečavanje ljevičarskih tendencija. Stojadinović se, opet, od ranije zalagao za zblizavanje radikala oko Glavnog odbora, SLS i JMO, što znači stranaka koje bi pružile oslonac vladajućim krugovima bez značajnijih promjena u unutrašnjem uređenju zemlje.⁴⁷

Na spoljopolitičkom planu napušta se jednosmjerna profrancuska orijentacija, te knez Pavle počinje zauzimati stav podrške britansko-njemačkom zblizavanju i usmjerenju nacističkog napada na SSSR. Stojadinović se mogao pokazati kao odgovarajući čovjek za provođenje ovakve politike, pošto je uživao glas anglofila a istovremeno imao i veze sa njemačkim vladajućim krugovima.⁴⁸

Osim toga, govorilo se da je Stojadinović, kao finansijski stručnjak i uspješan poslovni čovjek, stavljao u izgled poboljšanje same ekonomske pozicije kneza Pavla koji je ranije bio u sjeni autoritarnog i tome još škrtog brata.⁴⁹ Takođe se ističe da su ovom izboru doprinijeli i lični momenti-prijateljstvo Stojadinovićeve žene i kneginje Olge koje je vezivalo zajedničko grčko porijeklo.⁵⁰

Kao čovjek od povjerenja, Stojadinović je od sredine januara do 11. juna 1935. četrnaest puta službeno pozivan u audijenciju kod kneza Pavla,

gdje su mogli biti utvrđeni detalji provođenja kneževе političke linije.⁵¹

Početkom juna knez-namjesnik je zatražio od Stojadinovića da ispita mogućnosti sastavljanja jedne nove vlade. U tom cilju on je u naredne dvije sedmice razgovarao sa vođama radikala, SLS i JMO. U tim razgovorima je istaknuto da unutrašnja situacija u zemlji nije smirena nakon izbora, da Jevtićeva vlada ne uživa povjerenje naroda, da su učesnici u ovim razgovorima voljni ući u novu vladu u kojoj bi mogao biti zastupljen i Maček.⁵²

Nakon ovih razgovora, Stojadinović je 18. juna u memorandumu kneza Pavlu iznio da bi buduća vlada morala organizovati novu političku stranku sastavljenu od svih provladinih elemenata. U Izvršni odbor stranke ušli bi Aca Stanojević, Milan Stojadinović, Anton Korošec i Mehmed Spaho.⁵³ Knez-namjesnik se s prijedlogom složio i Jevtić je uklonjen a pripreme za formiranje nove vlade uzele svoj završni oblik.

Nakon ostavke vlade, Mehmed Spaho je 22. juna održao sastanak sa svojim poslanicima o kome je ban Drinske banovine šifrovanim telegramom obavijestio Ministarstvo unutrašnjih poslova.⁵⁴ Prema ovom izvještaju, Spaho je na tom sastanku izložio "detalje današnje krize sa napomenom da se iz Sarajeva ne razilaze, jer svakog časa može i on biti pozvan u Beograd, te će povesti nekoliko njih u Beograd". U telegramu se dalje navodi: "Iz raspoloženja prisutnih, koje vidno, da se zaključiti da su oni već odlučili da sarađuju i nadaju se ulasku u vladu, jer opozicija načelno mogla bi sarađivati u jednoj novoj političkoj kombinaciji".

Već sutradan dr Spaho je primljen u audijenciju kod kneza Pavla gdje se zadržao dva sata.⁵⁵ Pošto je pad vlade bio ranije pripremljen, to su se kroz uobičajene konsultacije na dvoru pretresale ustanovljene kombinacije. Detalji o ulasku JMO u vladu definitivno su utvrđeni 24. juna prilikom razgovora Milan Stojadinovića prvo sa Spahom a kasnije i sa Šefkijom Behmenom.⁵⁶

JMO je dobila dva ministarska mjesta i u vladu su ušli Spaho (ministar saobraćaja) i Behmen (ministar bez portfelja). Prema prvobitnom planu Spaho je trebao zauzeti mjesto ministra pravde, ali pošto je za ranije vlade bilo ugovoreno potpisivanje konkordata sa Vatikanom za 25. VII 1937. bilo je nezgodno da potpisivanje obavi ministar musliman, pa je Spaho preuzeo ministarstvo saobraćaja a Ljudevit Auer, inače katolik, ministarstvo pravde.⁵⁷

Nakon obrazovanja vlade, Spaho je telegrafski pozvao narodne poslanike iz redova JMO da podnesu Skupštini svoja izborna punomoćja, što su oni i učinili 28. i 29. juna.⁵⁸

O ulasku JMO u vladu

Formiranje koalicione vlade Stojadinović-Korošec-Spaho predstavlja ostvarenje ranijih kombinacija u izmijenjenim političkim okolnostima. Petomajski izbori pokazali su da je JMO politički reprezent Muslimana, te da, nakon neuspjelog pokušaja Milana Srškića da odvoji Muslimane od Spahe, vlada koja želi da računa na njihovu podršku treba da se sporazumi sa vođstvom JMO. Osim proširenja političkog oslonca vladajućih krugova, učeće JMO je moglo da pruža utisak spremnosti za traženje kompromisa sa opozicionim strankama sa kojima je ova organizacija nastupila na izborima u okviru Udružene opozicije.⁵⁹

S druge strane, vođstvo je pod pritiskom pristalica bilo spremno da uđe u vladu i na taj način efikasnije štiti interese i ostvaruje političke zahtjeve heterogenog stranačkog sastava. Pristalice JMO, posebno građanski sloj, su kao sljedbenici opozicione partije protekcionističkom politikom ranijih vlada dovedeni u vrlo nepovoljan ekonomski položaj, pa su u ulasku vođstva svoje partije u vladu vidjeli mogućnost poboljšanja takve pozicije. Tome u prilog govore brojni izvještaji državnih organa u kojima se ističe da većina Muslimana podržava političke akcije Mehmeda Spahe, te da vlada oduševljenje zbog ulaska u vladu.⁶⁰

Vodstvo JMO je ušlo u vladu na osnovama koje ne znače potpuno kidanje sa šestojanuarskim političkim koncepcijama (Ustav iz 1931. i svi politički zakoni ostali su da važe). To su svakako nije moglo dovesti u sklad sa programskim načelima JMO, posebno o autonomnom položaju Bosne i Hercegovine, pa je to kao i ranije prikazivano kao privremeno odgađanje i izvršenja tog dijela programa. JMO, sa karakteristikama i logikom građanske političke partije, vođstvom koje je po svom socijalnom profilu bilo opredijeljeno da pogodnima i ustupcima rješava i političke probleme, u društvu u kome je hegemonizam većih ugrožavao i samo postojanje manjih, je tražila i utirala puteve opstanka metodama i sredstvima koje se ne mogu podvesti u okvire principijelne i konsekventne politike.⁶¹

Ulaskom u koalicionu vladu juna 1935. učinjen je potez dalekosežnih posljedica za politički život ove stranke. Neposredno nakon toga JMO se uključila u Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ) a njeni predstavnici će učestvovati u svim vladama do sloma jugoslovenske građanske države, učestvujući u odbrani tadašnjeg društvenog i državnog poretka koga su, uostalom, smatrali pogodnim okvirom za ostvarivanje svojih interesa i zahtjeva. Izmijenjeno je zakonodavstvo Islamske vjerske zajednice a iz njene organizacije odstranjeni eksponenti šestojanuarske politike.⁶²

Jedan dio Muslimana je zauzimanjem vođstva JMO našao zaposlenje na državnim željeznicama ili od države organizovanim redovima a preduzimane su i mjere za pospešenje privrednog razvitka Bosne

i Hercegovine (rekonstrukcija željezare u Zenici, pruga Ustiprača-Miljevina i slično). Nakon ulaska u vladu u vrhovima JMO je sve izraženije koncentrisanje moći oko Mehmeda Spahe i njegovih najbližih saradnika, dobrim dijelom povezanih rodbinskim vezama, pa se u kritikama političkih protivnika sve više iznose pojave nepotizma.⁶³

Klasno određena, bez radikalizma u svom programu, sa taktikom zavisnom od trenutnih odnosa u tadašnjem jugoslovenskom društvu, JMO je učestvujući u vladi mogla preduzimati jedino palijativne zahvate. Time se položaj muslimanskih masa nije mogao u osnovi izmijeniti, iako su i na taj način postizani izvjesni efekti. Do bitne promjene doći će kasnije u okviru cjelokupnog društvenog preobražaja.

Bilješke i napomene

¹ Dr Atif Purivatura, Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo 1974.

² Isto, 303-304.

³ Dr Todor Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935, Beograd 1969, 293.

⁴ Isto, 297.

⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), fond Kraljevska banska uprava Drinske banovine (KBUDB), Pov.DZ 714/35.

⁶ T. Stojkov, nav. djelo, 299.

⁷ O "pritisku odozdo" govorio je Halidbeg Hrasnica Jovanu Jovanoviću 15. II 1935. Uporedi, T. Stojkov, nav. djelo, 299, bilješka 90.

⁸ Dr Ivan Ribar, Politički zapisi, II, Beograd 1949, 188.

⁹ ABiH, KBUDB, Pov.1473/35.

¹⁰ Isto

¹¹ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 1059/35.

¹² ABiH, KBUDB, Pov. 1473/35.

¹³ Isto

¹⁴ ABiH, KBUDB, Pov, DZ 1074/35.

¹⁵ ABiH, KBUDB, Pov. 1473/35.

¹⁶ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 1160/35.

¹⁷ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 1922/35.

¹⁸ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2006/35.

^{18a} ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2284/35.

¹⁹ ABiH, KBUDB, Pov. 2221/35, Pov. DZ 2096/35.

²⁰ Podaci prema nav. djelu T. Stojkovova, 311.

²¹ I. Ribar, nav. djelo, 132.

²² Isto, 133.

²³ ABiH, KBUDB, Pov. 2112/35.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Ferdo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, II, Zagreb 1961, 84.

²⁷ Jugoslovenska pošta, 7. V 1935, 9.V 1935.

²⁸ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2100/35.

²⁹ Isto.

³⁰ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2524/35.

³¹ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2663/35.

³² ABiH, KBUDB, Pov. DZ 3028/35.

³³ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 3910/35.

³⁴ ABiH, KBUDB, Pov. DZ4260/35.

³⁵ T. Stojkov, nav. djelo, 316.

³⁶ Politike, 5. VI 1935, Jugoslovenska pošta, 4. i 6. VI 1935.

³⁷ Dio pisma M. Spahe upućenog Nuriji Pozdercu u kome su postupak Abdulaha Ibrahimpašića označava kao sramota JMO pred cijelim svijetom citiran je u letku "Politička Spahina osuda", Arhiv Gazi Husrevbegove biblioteke (AGHBb), Zbirka letaka I proglaša (ZL), 3529.

³⁸ Politika, 15. VI 1935.

³⁹ Govor narodnog poslanika g. Mustafe Mulalića održan prilikom verifikacione debate u Narodnoj skupštini 14. maja 1935. godine, Sarajevo, 1935.

⁴⁰ Islamski svijet, 5. VII 1935.

⁴¹ T. Stojkov, nav. djelo, 318.

⁴² I. Ribar, nav. djelo, 195.

⁴³ Politika, 21. VI 1935.

⁴⁴ Politika, 24. VI 1935.

⁴⁵ Politika, 25. VI 1935.

⁴⁶ Milan Stojadinović, Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Rijeka 1970, 310.

⁴⁷ T. Stojkov, nav. djelo, 245.

⁴⁸ Bogdan Krizman, Predgovor u knjizi Jacoba Hoptenera, Jugoslavija u krizi 1934-1941, Rijeka 1973, 9.

⁴⁹ F. Čulinović, nav. djelo, 98.

⁵⁰ I. Ribar, nav. djelo, 154.

⁵¹ B. Krizman, nav. tekst, 9.

⁵² Ljubo Boban, Maček i politika HSS 1928-1941, I, Zagreb 1974, 174.-J. Hoptenar, nav. djelo, 76. Sam M. Spaho je kasnije potvrdio da su prije 5. maja uznapredovali razgovori oko stvaranja zajedničke političke grupe sa radikalima i vođstvom SLS. Vidi, Pravda, 21.II 1936.

⁵³ J. Hoptener, nav. djelo, 76.

- ⁵⁴ ABiH, KBUDB, Pov. DZ 2622-koncept telegrama pisam rukom, olovkom. Politika, 25. VI 1935.
⁵⁵ Isto.
⁵⁷ M.Stojadinović, nav.djelo, 471.
⁵⁸ Politika, 29. I.130. VI 1935.

- ⁵⁹ U krugovima bliskim M.Spahi isticao je da će ministri iz JMO dostojno zastupati Udruženu opoziciju. Vidi, Islamski svijet, 28. VI 1935.
⁶⁰ ABiH, KBUDB, Pov. 3176/35, 2112/35.

- ⁶¹ A. Purivatra, nav.djelo, 411-412.
⁶² Mustafa Imamović, Pravni položaj verskih zajednica u vreme šestojanuarske diktature (neobjavljeni magistrski rad), Beograd 1967, 109.
⁶³ AGHBb, ZL, 3567.

الموجز

موقع حزب "منظمة مسلمي يوغوسلافيا" أثناء التحضير لتشكيل حكومة الائتلاف ستويادينوفيتش - كوروشيتس - سباهو (من 5 مايو إلى 4 يونيو 1935)

فكرت كارشيتش

قُدم هذا المقال في حلقة بحث في كلية الحقوق بجامعة بلغراد في أبريل سنة 1981. وينشر الآن بدون تصرف ليكون شاهدا على دراسة هذه الظاهرة من قبل باحث شاب إبان يوغوسلافيا الاشتراكية. يقدم كاتب المقال حزب "منظمة مسلمي يوغوسلافيا" ونشاطاته ضمن المعارضة المدنية قبيل الانتخابات البرلمانية في 5 من مايو 1935، والمشاركة في الانتخابات، وخوض المفاوضات لتشكيل حكومة الائتلاف، والأسباب التي دفعت قيادة هذا الحزب السياسي لاتخاذ القرار بدخول الحكومة، ثم عواقب تلك الخطوة المؤثرة في القيادة والأصناف على حد سواء. لقد كتب هذا البحث في ذلك الوقت بناء على المادة الأرشيفية غير المنشورة، والمذكرات، والأعمال العلمية والصحفية، وكتابات الصحف اليومية.

الكلمات الرئيسية: حزب "منظمة مسلمي يوغوسلافيا"، دكتاتورية 6 من يناير، د. محمد سباهو، انتخابات 5 من مايو 1935، حكومة الائتلاف ستويادينوفيتش - كوروشيتس - سباهو

Summary

THE POSITION OF YUGOSLAV MUSLIM ORGANIZATION DURING THE PREPARATIONS FOR FORMATION OF COALITION GOVERNMENT STOJADINović-KOROŠEC-SPAHO (FROM 5TH OF MAY TO 4TH OF JUNE 1935)

By Fikret Karčić

This article is a seminar paper defended at the Law faculty, Belgrade University, in April 1981. Now it is being published as an article without any alteration so it may serve as a testimony about the research of this phenomenon by a young researcher at the time of socialists Yugoslavia. In this paper author presents YMO (Yugoslav Muslim Organization) and its activities within the citizens opposition prior to the parliamentary elections on May 5th, 1935, its participation in elections, its engagement in negotiations concerning the formation of the coalition government, the reasons that led the leadership of this political party to make a decision to enter the government, and finally, the consequences of this step and impact it had upon the party leadership and its political supporters. The paper was written on the bases of the unpublished archive materials of the time, memoirs, other articles and published works and daily papers.

Key words: YMO, The 6th January dictatorship, Dr Mehmed Spaho, the 5th May elections of 1935, coalition government Stojadinović-Korošec-Spaho